

18. Усиевич М.А. Десятилетие реформ в Венгрии. 90-е годы XX в. // Новая и новейшая история. – 2002. – №5.
19. Шакина М. Впечатления о будущем. Что принесут стране первые за последние сорок лет многопартийные выборы? // Новое время – 1990. – №12.
20. Szaby M. A nemzeti serelmek szerepe a rendszervalds folyamataban // Magyarország politikai evkonyve. – Budapest, 1991.

Peculiarities of social and political life of Hungary in the period of transition are characterized by: total criticism of the Communist past, attempts of Khorityzm rehabilitation, activation of nationalistic elements, struggle against the Soviet influence, for calling off Soviet troops from the territory of the country.

А.М. Соловей

ІНТЕГРАЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КУЛЬТУР В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Проблема співвідношення диференціації та інтеграції в культурі є однією з найбільш актуальних у сучасному суспільствознавстві, зокрема культурології, соціології культури, антропології. Це обумовлено тим, що, по-перше, в ХХ – на початку ХХІ ст. зароджується та здійснюється міжнародна культурна інтеграція, яка розпочалась з уніфікації соціальних структур, у яких організується людство, таких, як держава, нація, економічної інтеграції країн світу, в значенні культури для будь-якого суспільства як сенсового інтегратора всіх сфер і багатоманітних явищ та подій і, по-друге, кожне конкретне співтовариство (цивілізація, держава, нація й т.п.) протягом багатьох століть створило свою власну культуру, яка супроводжує індивіда впродовж усього його життя й передається з покоління в покоління шляхом соціалізації. У результаті цього в історичному процесі виникає множинність різних культур. У ХХ столітті завдяки посиленню спілкування між народами й таким інформаційним системам, як радіо, телебачення, інтернет, з'явилися спільні для всіх країн культурні одиниці, висловлюючись науковою мовою культурні універсалії – мода, спорт, туризм, масова культура й т.п. Це дозволило окремим досягненням народів у галузі культури перейти національні кордони й стати надбанням людства.

Поряд із цим, багато культурних особливостей одних народів не тільки не подібні на ті, що є в інших, але й вступають із ними у протиріччя. Слід зауважити, що особливі відмінності між культурами відзначаються на рівні цінностей повсякденного життя: у відношенні до Бога, смерті, до дітей і т.п. Таким чином, тенденції до специфічності, партикуляризації не

менш очевидні, ніж тенденції до інтеграції. Разом вони утворюють свого роду діалектичне протиріччя, яке виступає як рушійна сила зміни культури з одночасним збереженням її базових основ. У соціокультурному відношенні це відповідає двом підходам, думкам людей з приводу оцінки іншої культури: етноцентризму та культурному релятивізму. Як відзначав Т.І.Ойзерман, “історія людства давно засвідчила, що здатність одного народу засвоювати досягнення іншого – один із головних показників життєздатності його культури, очевидний індикатор прогресу культури. Саме на цьому шляху взаємодії культур і складається загальнолюдська культура, єдина і разом з тим багатоманітна” [1, с.54].

Історичний та соціокультурний досвід людства засвідчує, що в загальному плані діалектика інтеграції й диференціації в культурі є постійною закономірністю культури, завжди їй властивим протиріччям. Спочатку багато культур мали замкнутий, ізольований характер, але вже в стародавні часи культури вступали у взаємодію, в результаті чого поглиблювались їх протиріччя і, разом із тим, посилювалась їх інтеграція. Про античних греків Ф.Ніцше говорив, що вони зуміли кинути спис, замішений іншими народами, набагато далі [2, с.195]. Досягнення одних народів ставали надбанням інших або всього людства. Так, на думку відомого російського історика М.Я.Данилевського, існує механізм включення певної культури в світову – утворення культурно-історичних типів. Культурно-історичним типом може бути названа така історична спільність, яка в час свого розквіту створила культурні досягнення, які надалі були засвоєні людством, навіть не зважаючи на подальший занепад і втрату життєвої сили цієї спільності. Але для того, щоб інтеграція в світову культуру відбулась, культурно-історичний тип повинен сформуватись: “Начала цивілізації одного культурно-історичного типу не передаються народам іншого типу. Кожний тип виробляє її для себе при більшому або меншому впливі чужих, його попередніх або сучасних цивілізацій” [3, с.91]. Це означає, що інтеграційні процеси, процеси культурного впливу й проникнення елементів певної культури в іншу можливі лише при визріванні культурно-цивілізаційних особливостей або культурно-історичних типів всередині себе. Інакше кажучи, інтеграції завжди передують диференціація, яка дозволяє сформуватись певним самостійним і не залежним один від одного культурним цінностям. Так, ніде, крім Єгипту, не з’явилась єгипетська цивілізація й ніде, крім античної Греції, цивілізація грецька. Перша залишилась унікальною й замкнутою. Друга через Ренесанс була осмислена Європою й разом із Реформацією і Просвітництвом – цими трьома великими революціями – сприяла формуванню Заходу як особливої цивілізації.

Аналіз показує, що культура ніколи не залишається нерухомою: вона виникає, розвивається, розповсюджується від однієї країни до іншої. Що ж служить основою взаємодії різних культур і які механізми такої взаємодії? Елементами культурної взаємодії виступають відкриття й винаходи. Відкриття – отримання нових знань про світ. Яскравий приклад – відкриття нових островів і континентів, зокрема Америки. Відкриття передбачає, що факт, нині відомий, раніше був невідомий. Винаходи включають новий спосіб виготовлення речей, тобто технологію, й мають у собі не тільки технологічні й наукові новації, але й соціальні, наприклад створення нових форм державного управління. Винаходи та відкриття розповсюджуються на інші культури трьома основними способами: цілеспрямованим запозиченням, стихійним проникненням (дифузисю) і належними відкриттями. Останнє означає, що одне й те ж відкриття зробили незалежно один від одного в різних країнах. Дифузія – це взаємне проникнення культурних рис і комплексів з одного суспільства в інше при їх інтеграції. Воно може не залишити ніякого сліду в обох культурах, а може мати наслідком рівний і сильний вплив їх одна на одну або мати не менш сильний, однак односторонній вплив. Так, проникнення американської культури на європейський континент у другій половині ХХ століття виявилось настільки сильним, що породило особливий феномен, названий “вестернізацією”. У свою чергу, й американська культура, яка дала світу величезну кількість відкриттів і винаходів, раніше формувалася завдяки цілеспрямованим запозиченням, стихійним проникненням.

Важливо відзначити, що інтеграційні процеси в культурі описуються певним набором понять, у яких переважає риса універсалізму. Культурні універсалії являють собою те спільне, що є в людській культурі, спільність норм, яких притримуються суспільство, конкретні індивіди. Універсалії культури мають різну розмірність та масштабність. Це можуть бути універсалії певної конкретної культури, які представляють те, що прийнято в даному суспільстві вважати самоочевидним. Таку універсальність можна визначити як локальну. Друга розмірність – це ті з універсалій культури певного суспільства, які набувають загальнолюдського значення й джерело походження яких може навіть не усвідомлюватися людьми іншої культури. І, нарешті, універсалії в найширшому сенсі – це те, що розділяється усім людством. Таким чином, загальнозначимі досягнення конкретних культур, світова культура, загальнолюдське в культурі, глобальна культура – поняття та категорії, в яких відображений принцип універсальності.

Вивчаючи дану проблему, американський соціолог Дж. Мердок виділив більше 70 культурних універсалій, властивих усім людським суспільствам, а саме: мову, закон, релігію, символи, виготовлення знарядь

праці, приготування їжі, сексуальні обмеження, ігри, спорт, звичай дарувати подарунки, натільні прикраси та ін. [4, с.45-46]. Ці універсалії існують остільки, оскільки вони покликані задовольнити найбільш важливі біологічні, психологічні, соціальні, духовні та інші потреби людей.

Слід підкреслити, що ступінь інтегрованості культури, який виражається такими поняттями, як світові досягнення окремих культур, світова культура, загальнолюдське в культурі, глобальна культура, різний. Про світові досягнення окремих культур можна сказати те, що вони цікаві світу як конкретно-національне явище, що знаходить відгук людей інших культур. Наприклад, російська література XIX століття ввійшла в скарбниці світової літератури, не втративши національного змісту. Вона цікава західному читачу перш за все постатями Л.М.Толстого, Ф.М.Достоевського, розкриттям російського світу й одночасним показом подібності почуттів людей, виявленням загальнолюдського.

Про світову культуру говорять, передбачаючи певну єдність, значимість для сучасної культури попередніх культурних процесів, але, разом із тим, підкреслюючи неминучість виділення культурних парадигм і культурних систем, що мають своєрідність, яку не можна звести ні до чого іншого. При аналізі світової культури використовують регіонально-історичну типологію, коли культури описуються в спадковості й відмінностях, що формуються простором і часом їх виникнення: стародавня, антична, середньовічна, нового часу, новітнього часу, Європи, Азії, Америки, Росії, Японії йі т.п. світова культура не співпадає із загальнолюдською, оскільки вона ще не виділяє того внутрішнього зв'язку культур, який виникає при характеристиці загальнолюдського в культурі. Останнє формується, згідно з К.Ясперсом, із вісьовим часом – часом початку створення культурних зразків, виникнення духовно відкритої світу людини [5, с.195].

Коли ми говоримо про глобальну культуру, то маємо на увазі наслідки процесу глобалізації, який почався в останні три десятиліття XX ст. Суть його полягає у транснаціоналізації економіки та інформатизації, тобто в їх виході з-під державного контролю. Сьогодні капітал та інформація прагнуть туди, де вигідно, й держава не в змозі зупинити та заборонити цей процес. Передбачається, що результатом глобалізації може стати глобальна культура й глобальне співтовариство, яке формується з міжнародного співтовариства. При цьому мова не йде про суцільну уніфікацію, а про новий, більш високий рівень культурної інтеграції, простором якої стає весь світ. Слід особливо підкреслити, що найбільш глибокий процес культурної інтеграції – глобалізація не відміння диференціації культур, яка виступає таким же об'єктивним процесом, як і інтеграція.

Поняття, які виражають диференціацію культур, відрізняються різним рівнем партикуляризму: цивілізацією, регіональною культурою,

національною культурою, локальною культурою. Цивілізація, згідно з С.Хантінгтоном, – це об'єднання груп споріднених народів на основі розуміння базових цінностей повсякденного життя й світоглядних та моральних цінностей. Він виділяє такі цивілізації – західнохристиянську, православну, ісламську, конфуціанську, японську, індуїстську, латиноамериканську і, можливо, африканську [6]. Регіональна культура може бути визначеною по-різному – від співпадіння з цивілізаційним блоком до локальної культури. Наприклад, уся область проживання слов'ян може бути розглянута як простір їх регіональної культури. Національні культури партикулярні не стільки в територіальному плані, скільки в плані своєї культурної специфіки, яка впливає на всі сфери життя. При цьому існують етнонаціональні й державно-національні утворення, які створюють різні традиції визначення національних культур. Локальна культура може бути не ізольованою від інших і виступати як частина національної, регіональної або цивілізації, але може мати замкнений, дуже специфічний характер.

Таким чином ми розглянули неподільність тенденції до інтеграції та диференціації культур, присутність понять і категорій, у яких виражаються властива інтеграційним процесам універсальність і характерний для диференціації партикуляризм. Важливим є те, що ступінь універсальності або партикуляризму, який виражається цими поняттями, різний. Це наводить на думку, що тенденції інтеграції та диференціації історично нерівномірні. Можна відзначити, що на певних історичних етапах існує перевага однієї з тенденцій або пріоритет людей у відношенні до однієї з них. Це можна спостерігати і в теорії.

Так, марксизм безумовно опирається на інтеграційну тенденцію, універсальність культур, що впливає зі становлення всесвітньої історії. Процес культурної диференціації розглядається як емпіричний факт, але факт, безумовно менш значимий, ніж всесвітня історія й властивий їй культурний універсалізм. У багатьох трактуваннях глобалізації її інтеграційне начало визнається визначальним.

Навпаки, постмодернізм підкреслює перевагу й значимість локальних культур. Критика глобалізації також базується на цьому. Як указував німецький соціолог і культуролог Й.Вайс, глобалізація має кордони в тому розумінні, що окремі регіони досягли універсальності у втіленні деяких принципів. Так, на його думку, сучасна європейська культура постає як носій універсального принципу раціональності. Передбачити, що в ході глобалізації вона зазнає інтеграційних процесів, які послаблять цей принцип, значить втратити важливіший універсальний принцип культури. Автор підкреслює, що європейський культурний універсалізм переважає потенціал універсалізму незахідних країн, які існують більш локально і

які сповідують більш партикулярні принципи. Так, японський традиціоналізм призначений тільки для японців, зберігає партикулярне культурне значення, хоч Японія – активний агент глобального світу й глобальної економіки [7, с. 168].

Німецький дослідник К.О.Аппель вважає, що втрата горизонту універсальності, загальних норм та цінностей, культурних завоювань людства є небезпечною. Диференціація веде до партикуляризму, в якому можуть вирости як позитивні, так і негативні тенденції. Він вважає, наприклад, що фіміністська культура як партикулярна не відповідає інтересам жінок, у рівній мірі як їм не відповідає поневолення жінок у деяких країнах третього світу [8].

Відома дослідниця М.Мід, яка була й соціологом, і етнографом, і соціальним психологом, і істориком, займалася вивченням культурного відбору при зіткненні (переважно примітивних і сучасних) культур. Аналізуючи процеси асиміляції (культурного поглинання), акомодациї (вимушеного засвоєння мови іншої культури) й культурного відбору (добровільного засвоєння цінностей другої культури), вона виявила, що сприйняття нової культури відбувається тільки в тому випадку, якщо в обох існував загальний прототип. Інакше ніякої асиміляції або культурного відбору не відбудеться.

Виходячи з вищевисловленого, можна зробити висновок, що в постіндустріальному світі ціннісні зрушення повинні відбуватися всюди – як у незахідних країнах, так і на Заході, а глобалізація як новий етап людства має бути заснована на усвідомленні кінцевості людства, ризику для людства й вимагає гуманістичних орієнтирів. Таким чином, майбутнє людства формується з об'єктивних передумов, але вони залежать від людей, від того, чому вони віддають перевагу. Т.Ойзерман у зв'язку з цим відзначав: "Підводячи підсумки, я можу сказати, що універсалії культури є частиною факту, частиною імперативу, який також слід розглядати як феномен культури. Перетворення історії людства у всесвітню історію означає становлення універсалій культури в масштабах людства. Сучасні глобальні проблеми, проблеми виживання людства, перш за все, стимулюють становлення нових культурних універсалій. Вони необхідні для того, щоб корінне історичне питання нашої епохи – "бути чи не бути" – було вирішено в інтересах усього людства" [9, с.62].

Аналізуючи досліджувану проблему, спробуємо глибше розкрити зміст поняття глобалізація. Справа в тому, що термін "глобалізація" вживається не тільки вченими, але й політиками, журналістами, літераторами в повсякденній мові. Тому він вийшов за межі свого наукового значення й потребує уточнення. З одного боку, в широкому сенсі це – процес станов-

лення єдності людства, який починається з вісьового часу і набирає силу після становлення капіталізму на Заході й перетворення його в новий тип цивілізації. З іншого боку, поняття глобалізації застосовується для характеристики процесів транснаціоналізації економіки, інформації й частково культури. Офшорні зони, інтернет, діяльність транснаціональних компаній, культурні комунікації сьогодні вийшли з-під державної опіки і в значній мірі стали транснаціональними.

Разом із тим глобалізація несе в собі протиріччя, сприяє розшаруванню людства на багатих і бідних. У процесі глобалізації провідна роль належить Заходу як лідеру світового розвитку. Захід винайшов для себе форму культури, придатну для повсякденного споживання мас – масову культуру. Хоч технічні засоби здатні глобалізувати науку, мистецтво, спорт, моду, туризм, найбільше розповсюдження отримала масова культура. Вона стає глобальною й універсальною, але її універсальність досягається шляхом спрощення й звернення до базових інстинктів, до потреб релаксації, відпочинку та розваг. Слід відзначити, що масова культура виникла як відповідь на масове виробництво, оскільки давала можливість втомленим від праці людям розслабитися, розважитися й відпочити. Але транслювавшись в незахідні країни, вона часто сприймається, особливо молоддю, не в тому значенні, яке має на Заході для більшості населення, а в значенні, яке там надають їй маргінальні верстви. Цей приклад показує, що навіть при існуванні спільних структур глобальної культури відбувається партикуляризація, локалізація їх змісту й функціонування в місцевих культурах. Їх називають також локальними культурами.

Частіше всього конкретність місця, партикулярність та специфічність виступають як загальна характеристика локального. Локальні культурні процеси називаються не тільки партикуляризацією або локалізацією, але також контекстуалізацією. Це обумовлено тим, що ні один феномен не існує поза контекстом, а глобальні феномени так само мають локалізуючий їх контекст. Більшість культурологів вважають, що глобалізація включає локалізацію не тільки як явище, яке чинить глобалізації певний опір, але й як внутрішньо іманентна їй властивість. Історичний досвід підтверджує, що будь-який глобальний прояв культури наповнюється локальним змістом.

Глобалізація змінює локальні культури, а локальний процес, у свою чергу, впливає на глобальний. Світ чутливо реагує на культурні потреби певних країн і будує програми культурних комунікацій для їх задоволення. Наприклад, перевага „мільних опер” на українському телебаченні в денний час, коли телебачення дивляться переважно домогосподарки, є політикою телекомпаній і, одночасно, соціальним замовленням, яке успішно викону-

ється навіть у США (“Санта Барбара”, “Даллас”), не говорячи про Латинську Америку, в якій “мильна опера” – основний продукт масової культури.

Швидкі культурні зміни впливають на культурну ідентичність людей. Під останньою розуміють здатність людей до ясного усвідомлення своєї культурної приналежності. Процеси трансформації культур, їх взаємодія, переміщення людей, створення культурних гібридів, взаємний вплив культур сьогодні роблять визначення ідентичності досить складним процесом. Процес глобалізації сприяє змісту ідентичності і така зміна може бути болісною і навіть небезпечною. Небезпечними є втрата ідентичності, яка веде до ціннісної деструкції або втрати цінностей (аномії), а також спроби конструювати штучну ідентичність. Слід відзначити, що особливо небезпечна аномія у масштабах суспільства, коли відсутність цінностей призводить до соціальних деструкцій.

Найбільше місце в культурній комунікації в глобальному світі мають нині спрощені варіанти культури. Таке спрощення проходить за схемою макдональдизації. Справа в тому, що система ресторанів “Макдональдс” розповсюдила по світу не тільки певний спосіб і механізм пропонування їжі, але й принципи ефективності, калькування, передбачуваності й технічного контролю. Така спрощена схема розповсюджується легше, ніж сенси високої культури. Макдональдизація торжествує не тільки в комерційній культурі (яскрава упаковка, реклама, швидкість), але й, наприклад, в освіті. Форматизація освіти, модні спеціальності, для вивчення яких вистачило б курсів і не потрібний університет, формалізована система звітності студентів характеризуються турботою не стільки про зміст освіти і її високий творчий рівень, скільки про створення освітнього макдональдса. Оскільки суть культури характеризується ціннісно-сенсовим змістом, макдональдизація культури виробляє кодування цінностей і сенсів. Через засоби масової інформації отримуються знання певного набору поведінкових дій, за яким стоїть набір престижних цінностей. Універсальні цінності партикуляризуються, доводяться до локальних, групових, індивідуальних в якості готового набору продуктів.

Аналіз показує, що тут порушуються основні принципи утворення цінностей. На думку відомого німецького дослідника К.О.Аппеля, культурні зразки складаються із загальнозначимих цінностей і тих цінностей, які обґрунтовані локальною традицією [10, с.75-122]. У випадку втрати однієї із складових відбувається деформація цінностей і культури. Люди, які живуть у певній культурі, не здатні опиратись на ті цінності, які мають статус загальнозначимих, глобальних, якщо не знаходять їм підтвердження у своїй традиції, своєму досвіді. Ті ж, хто віддає перевагу тільки локальним ціннісним основам, переходять на позицію родової,

групової моралі (тільки для своїх) й обмеження можливостей своєї власної культури. Як указував К.О.Аппель, забуття власної культури чи її придушення збіднює людину або порушує її права на культурну приналежність. Але без універсальних параметрів, вкладу в глобальну культуру власна культура втрачає значимість для інших. Культура зв'язана з етикою, а в умовах утворення нових ідентичностей необхідна етика відповідальності, яка обмежує небезпечні прояви аномії й штучного конструювання ідентичностей.

1. Ойзерман Т.И. Существуют ли универсалии в сфере культуры? // Вопросы философии. – 1989. – №2.
2. Ницше Ф. Философия в трагическую эпоху. – М., 1994.
3. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – М., 1991.
4. Смерзер Н. Социология / Пер. с англ. – М., 1994.
5. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1994
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. 1994. – № 1.
7. Weiss J. Die moderne europaische Kultur und die Grenzen der Globalisierung. — In: Weiss J. / Vernunft und Vernichtung. Zur Philosophie and Soziologie der Moderne. Opladen, 1993.
8. Аппель К.О. Этноэтика и универсалистская макроэтика: противоречие или дополнителность // Gjkbnbxterfz vsckm / Rbid /. – 1994. – № 4.
9. Ойзерман Т.И. Существуют ли универсалии в сфере культуры? // Вопросы философии. – 1989 - № 2.
10. Appel K.G.,Hosle V., Simon-Schaefer R. Globalisierung. Yherausforderung für die Philosophie. – Bamberg, 1998

In the article there are analyzing problems of international cultural integration and differentiation, particulation of cultures in the globalization conditions. These processes form the dialectical anti-word which is taken as a motive power of the cultures change with the same saving of its basic principles. The historical and social-cultural experience proves that the most detailed process of cultural integration is globalization. This doesn't avoid the cultures differentiation which is presented as the same objective process as integration. The article concludes that even when common structures of the global culture are existing particularization, localization of their sense and functioning are taking place in local cultures.

П. Сіреджук

З ІСТОРИЇ ТОРГІВЛІ НІМЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ (XVI – XX ст.)

Тема участі німців у торгівлі Східної Галичини давно привертала увагу зарубіжної і вітчизняної історіографії. У тій чи іншій мірі її торкалися у своїх дослідженнях А.Куропатницький, В.Лозинський, М.Недзвеський, С.Шмюр-Пепловський, а останнім часом М.Мазур та І.Монолатій. Вони достатньо мірою розробили проблему участі німців краю у зовнішній торгівлі. Слабше ними висвітлено питання їх внеску у внутрішню